

INGLIZ XALQ EPOSLARI VA O'ZBEK XALQ DOSTONLARIDA QAHRAMONLIK TUSHUNCHASI

B. Po'latov ¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolada ingliz xalq eposlari va o'zbek xalq dostonlarida qahramonlik tushunchasining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ingliz eposlari, jumladan, "Beovulf" kabi asarlarda qahramonlik motivlari va ularning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'zbek xalq dostonlari – "Alpomish", "Go'ro'g'li" kabi epik asarlarda qahramonlik timsollarining shakllanishi va ularning milliy ongini shakllantirishdagi o'rni o'rganiladi.

Kalit so'zlar: qahramonlik, xalq eposi, doston, ingliz adabiyoti, o'zbek adabiyoti, Beovulf, Alpomish, Go'ro'g'li, mifologiya, epik qahramon.

Kirish

Qahramonlik tushunchasi har bir xalq madaniyatida muhim o'rin tutib, uning tarixiy, ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradi. Har bir xalqning epik an'alarida qahramonlik motivlari, jasorat, fidoyilik va vatanparvarlik kabi tushunchalar turlicha ifoda etilgan bo'lsa-da, ularning mohiyatida umumiylik mavjud. Ingliz xalq eposlari va o'zbek xalq dostonlari ham bunday qahramonlik an'alarini o'zida mujassam etgan bo'lib, ular xalqning tarixiy tajribasi, milliy tafakkuri va madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi.

Ingliz xalq eposlarida, jumladan, "Beovulf" kabi asarlarda qahramonlik obrazlari jasorat, kuch, botirlik va g'ayrat bilan ifodalanadi. Ushbu eposlarda qahramonlarning vazifasi yovuzlikka qarshi kurashish va jamiyat farovonligi uchun fidoyilik ko'rsatish bilan bog'liq. O'zbek xalq dostonlarida esa ("Alpomish", "Go'ro'g'li" va boshqalar) qahramonlik motivlari milliy o'zlik, oilaviy sadoqat, adolatparvarlik va iymon bilan uyg'unlashgan holda tasvirlanadi. Bu dostonlarda qahramonlar nafaqat jismonan kuchli, balki aql-idrokli, odil va xalq manfaatlarini yo'lida fidoyi shaxslar sifatida g'aydalanadi.

«Doston» so'zi qissa, hikoya, sarguzasht, maqto'v va ta'rif, shon-shuhrat, mashhurlik ma'nolarida ishlatiladi [3]. Adabiy atama sifatida bu so'z xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotdagi yirik hajmli epik asarni anglatadi. V.M.Jirmunskiyning yanada aniqroq ifodasiga ko'ra «Epos-bu xalqning qahramonlik g'oyasi ko'lamidagi jonli o'tmishidir» [2]. Uning ilmiy-tarixiy qimmatini, ayni paytda juda katta ijtimoiy, madaniy-tarbiyaviy ahamiyati ham shundadir.

Turkiy xalqlar qahramonlik eposining tadrijiy taraqqiyoti yuzasidan V.Jirmunskiy, X. Zarifov, T. Mirzayev, B. Sarimsoqov va boshqa olimlar munosabat bildirganliklari ma'lumdir. Lekin shunga qaramay, eposning yaralishi uchun ijodkor omma orasida ehtiyoj uyg'otgan bir necha ijtimoiy sabablar borki, bular ehtiyojning ro'yobga chiqishida asotir qahramonlik ertagi epos ko'rinishidagi o'ramli yuksalma (spiralsimon) taraqqiyot kechimi, ibtidoiy janrlararo munosabatta mazmun va shakl unsurlarining bir-biriga singishi (diffuziyasi) kabi masalalar yanada kengroq va chuqurroq yondashuvni talab qiladi [4].

Ingliz xalq eposlarida qahramonlik tushunchasi

Ingliz xalq eposlari — xususan *Beowulf*, *King Horn*, *Sir Gawain and the Green Knight* kabi asarlar — o'rta asr ingliz adabiyotining boy va mazmunli namunalaridan hisoblanadi. Ushbu eposlarda qahramonlik tushunchasi nafaqat jismoniy kuch va jasorat, balki axloqiy yuksaklik, fidoyilik va ijtimoiy mas'uliyat bilan chambarchas bog'liqdir. Qahramon obrazlari o'z davrining ideal insoni sifatida tasvirlanadi; ular jamiyatni himoya qilish, adolatni tiklash, shaxsiy manfaatlardan voz kechib, xalqqa xizmat qilish kabi ezgu fazilatlarini o'zida mujassamlashtiradi.

Masalan, *Beowulf* [5] qahramoni jasoratli jangchi bo'lishi bilan birga, xalqni yovuz kuchlardan qutqaruvchi va o'z vazifasini o'limgacha sadoqat bilan bajargan ideal hukmdor sifatida tasvirlanadi. Uning Grendel va ajdarho bilan bo'lgan janglari qahramonlikning jismoniy va ruhiy jihatlarini ochib beradi. Shu bilan birga, *Sir Gawain* obrazi orqali ritssarlik axloqi, sadoqat, poklik va gunohkorlikni tan olish kabi murakkab ichki holatlar ham qahramonlik tushunchasining tarkibiy qismi sifatida ochiladi.

Ingliz xalq eposlarida qahramonlik — bu faqatgina urushda g'alaba qozonish emas, balki ichki kurash, axloqiy qarorlar va fidoyilikda namoyon bo'ladigan ko'p qirrali tushunchadir. Bu jihatlar ingliz xalqi mentaliteti va tarixiy tajribasini aks ettirib, xalq og'zaki ijodining chuqur falsafiy asosga ega ekanligini ko'rsatadi.

¹ Po'latov Behzod Yakubovich, SamDCHTI o'qituvchisi

Qahramonlik timsollari avlodlardan avlodga o'tib, nafaqat adabiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo'lib kelgan.

O'zbek xalq dostonlarida qahramonlik tushunchasi

O'zbek xalq dostonlari — *Alpomish*, *Go'ro'g'li*, *Rustamxon*, *Kuntug'mish* kabi asarlar — xalqimizning tarixiy xotirasi, orzu-umidlari va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtirgan bebaho madaniy merosdir. Ushbu dostonlarda qahramonlik tushunchasi faqat jismoniy kuch va jasorat bilan cheklanmay, balki vatanparvarlik, adolatparvarlik, fidoyilik va oilaparastlik kabi axloqiy-ruhiy fazilatlar bilan boyitilgan.

Alpomish dostoni — o'zbek xalq epik tafakkurining yuksak namunasi sifatida — bosh qahramon obrazi orqali ideal inson timsolini yaratadi. *Alpomish* — yurtini, elini himoya qiluvchi, zulmga qarshi kurashuvchi, sevgan yoriga va vafosiga sodiq qahramondir [1]. U nafaqat jang maydonida, balki axloqiy sinovlarda ham sobit turadi. Dostonlarimizda qahramon doimo xalq bilan bog'liq, u xalq orzularining timsoli, adolat va ezgulikning himoyachisidir.

Qahramonlik tushunchasi o'zbek dostonlarida doimo milliy g'urur, erkinlik va vatan himoyasi g'oyalari bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Har bir epik qahramon o'z harakati bilan xalq manfaatlarini himoya qiladi, garchi u uchun jonini fido qilish zarur bo'lsa ham. Bu jihatlar xalq eposlarida qahramonlikni yuksak axloqiy-ma'naviy qadriyat sifatida talqin etishga olib kelgan.

Shu tariqa, o'zbek xalq dostonlaridagi qahramonlik — bu nafaqat jangda ko'rsatilgan mardlik, balki do'stlik, sadoqat, sabr-toqat, halollik va vatanparvarlik kabi yuksak insoniy fazilatlarining yorqin ifodasidir.

Ingliz xalq eposlari va o'zbek xalq dostonlarida qahramonlik tushunchasining qiyosiy tahlili

Qahramonlik tushunchasi har bir xalq madaniyatida alohida o'rin tutadi va u epik asarlar orqali milliy o'zlikni, tarixiy tajribalarni va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi. Ingliz xalq eposlari (*Beovulf*) va o'zbek xalq dostonlari (*Alpomish*, *Go'ro'g'li*) ushbu tushunchaning turli talqinlarini o'zida mujassam etgan bo'lsa-da, ularning o'zaro o'xshash va farqli jihatlari ham mavjud.

1. Qahramonning shaxsiy fazilatlar

Sifatlar	Ingliz xalq eposlari (Beovulf)	O'zbek xalq dostonlari (Alpomish, Go'ro'g'li)
Jasorat va kuch	Beovulf yirtqich yivuzlikka qarshi kurashuvchi jasur va kuchli jangchi sifatida tasvirlanadi. U grendel va ajdarhoga qarshi kurashadi.	Alpomish va Go'ro'g'li nafaqat jismonan kuchli, balki aql-idrokli va dono qahramonlar bo'lib, ular yurt va oilani himoya qilish uchun kurashadilar.
Vatanparvarlik	Beovulf o'z qabilasi va qirolligi himoyasi uchun jonini fido qiladi.	Alpomish va Go'ro'g'li xalqi, oilasi va milliy qadriyatlari uchun kurashadi. Ularning vatanparvarligi asosiy motivlardan biri hisoblanadi.
Sadoqat va adolat	Beovulf o'z xalqiga va qiroлга sodiq lekin u epik jangchi sifatida ko'proq shon-shuhratga intiladi.	Alpomish va Go'ro'g'li adolatni tiklash va begunohlarni himoya qilish uchun harakat qiladi.
Ilohlashtirish	Beovulf insoniy fazilatlar bilan birga, mistik kuchlarga ega bo'lgan yarim-afsonaviy qahramon sifatida tasvirlanadi.	O'zbek dostonlaridagi qahramonlar ko'pincha Tangri tomonidan qo'llab-quvvatlanadi va ilohiy kuchlarga ega.

Xulosa

Ingliz xalq eposlari va o'zbek xalq dostonlarida qahramonlik tushunchasi turli madaniy va tarixiy kontekstlarda shakllangan bo'lsa-da, ularning asosiy mohiyati o'xshashdir. Har ikkala adabiy an'anada qahramon jasorat, vatanparvarlik, adolat va fidoyilik kabi fazilatlar bilan ajralib turadi. Biroq, ingliz eposlarida (*Beovulf* misolida) qahramonlik ko'proq individual shon-shuhrat va epik jangovar qobiliyat bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek xalq dostonlarida (*Alpomish*, *Go'ro'g'li*) qahramonning vazifasi milliy qadriyatlarni himoya qilish, xalq va oila manfaatlarini yo'lida kurashish bilan uzviy bog'langan. Shuningdek, ingliz eposlarida qahramon tabiiy va mistik yovuzlik kuchlariga qarshi kurashuvchi sifatida tasvirlansa, o'zbek dostonlarida qahramonning dushmanlari ko'pincha zolim hukmdorlar yoki ijtimoiy adolatsizlik timsollaridir. Bu esa qahramonlikning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy va ijtimoiy jihatlari ham urg'u berilganligini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil natijasida aniqlanganki, qahramonlik tushunchasi har bir xalqning tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlariga asoslangan holda shakllanadi. Ingliz xalq eposlari G'arb epik an'analari rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, o'zbek xalq dostonlari milliy o'zlikni, xalqning ozodlik va adolatga intilishlarini aks ettiruvchi muhim adabiy yodgorlik sifatida qadrlanadi. Shu bois, har ikkala adabiy meros nafaqat folklor tadqiqotchilari uchun, balki madaniyatshunoslik, qiyosiy adabiyotshunoslik va tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham muhim ilmiy tadqiqot obyekti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. *Alpomish – O'zbek xalq qahramonlik dostoni / M. Jo'rayev tahriri ostida. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2009. – 352 bet.*
- [2]. *Jirmunskiy V.M. Slavyan xalqlarining epik ijodi va dostonni qiyosiy o'rganish muammolari. - M.: 2012 yil.*
- [3]. *Madayev, Omonulla. O 'zbek xalq og'zaki ijodi. - T.: «M um toz so 'z», 2 0 1 0 .-2 2 8 b.*
- [4]. *Tojiboyeva O. Markaziy Osiyo teatrlari tarixida xalqlar eposining o'rni. – Toshkent, 2012, dis.*
- [5]. *Tolkien, J.R.R. Beowulf: The Monsters and the Critics. Oxford: Oxford University Press, 1936.*